

PAVLA
DAMOHOŘSKÁ

**ŽIDOVSKÁ
MODLITBA
ZA STÁT
A JEHO
PŘEDSTAVITELE**

JEJÍ VNÍMÁNÍ
V HISTORICKÉM
A NÁBOŽENSKÉM
KONTEXTU

Židovská modlitba za stát a jeho představitele

Její vnímání v historickém a náboženském kontextu

Pavla Damohorská

Recenzovali:

doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

doc. PhDr. Mária Mičaninová, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum
Praha 2024

Redakce Josef Lesák

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2024

© Pavla Damohorská, 2024

ISBN 978-80-246-5804-9

ISBN 978-80-246-5820-9 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Seznam zkratek	7
Předmluva	10
Úvod	12
Ediční poznámka	17
Prameny, literatura, stav bádání	19
<hr/>	
I Vztah k pozemskému panovníkovi na pozadí náboženského a historického kontextu	23
I.1 Pojetí pozemského krále a království	23
I.1.1 Vznik království proti Boží vůli a příkaz ustavení králů	24
I.1.2 Vznik království proti Boží vůli v diskursu židovských učenců	29
I.1.3 Postavení krále v biblické a halachické literatuře	48
I.2 Babylonský exil	61
I.2.1 Jeremjášovo poselství	61
I.2.2 Kniha Baruch	67
I.3 Perská nadvláda v biblických textech a židovských komentářích	70
I.3.1 Ezdráš a Nehemjáš – základ vztahu k cizím vládcům?	70
I.4 Kauza Žalmy	78
I.5 Náboženské rituály za cizí panovníky v židovských spisech	82
I.5.1 Modlitba za blaho, či kletba	86
I.5.2 Rituál za cizí panovníky před II. churbanem	91
I.6 Zákon země je zákonem	97
I.6.1 Výrok rabiho Chaniny	103
I.6.2 Relevantnost dina d ^e -malchuta dina a servi camerae k modlitbě za vládu	111
I.6.2.1 Dina d ^e -malchuta dina	111
I.6.2.2 Požehnání krále	122
I.6.2.3 Servi camerae	124
<hr/>	
II Liturgické texty	136
II.1 Středověké a novověké prameny	137
II.1.1 Goiteinova studie káhírských textů	138
II.1.2 Mi še-berach	143
II.1.3 Dobová svědectví	147
II.2 Ha- noten t ^e šu 'a	151

II.2.1 Poselství textu Ha-noten t ^e šu'a	155
II.2.2 Evropské verze textu Ha-noten t ^e šu'a	162
II.2.2.1 Podvratnost textu, či adorace panovníka	167
II.2.3 Překlady modliteb za vládu a jejich význam	176
II.3 Modlitba za vládu v českých zemích, Rakousko-Uhersku a dalších státech střední Evropy	179
II.3.1 Kantorské knihy	180
II.3.2 Sidury a machzory	190
II.3.3 České modlitební knihy	210
II.3.4 Modlitba za vládu v německých zemích	216
II.3.5 Modlitba za vládu v dalších evropských státech a USA	223
II.3.6 Modlitba za vládu v dalších typech modlitebních sborníků	233
II.3.6.1 Modlitební sborníky pro ženy	234
II.3.6.2 Modlitební sborníky pro děti	240
II.3.6.3 Modlitba za vládu ve válečných časech	243
II.3.7 Oslavná kázání	251
II.3.7.1 Velká válka	257
II.4 Modlitba za vládu po r. 1918 v první Československé republice	264
II.4.1 Vývoj modlitby za vládu v zemích bývalé rakouské monarchie a Německa po roce 1918	272
II.5 Modlitba za vládu ve světle totalitních režimů	278
II.6 Modlitba za vládu ve světle současnosti	284
II.7 Modlitba za vládu v jiných náboženských společnostech	287
<hr/>	
Závěr	292
Summary	304
Doslov	311
Abstrakt (čj)	312
Abstract (En)	313
Seznam pramenů a literatury	314
O autorce	329

SEZNAM ZKRATEK

BIBLICKÉ ZKRATKY:

a) Starý zákon

Abk - Abakuk

Dn - Daniel

Dt - Deuteronomium

2Kr - Druhá Královská

2Mak - Druhá Makabejská

2Pa - Druhá Paralipomenon

2S - Druhá Samuelova

Ex - Exodus

Ez - Ezechiel

Ezd - Ezdráš

Gn - Genesis

Lv - Leviticus

Iz - Izajáš

Jb - Job

Jr - Jeremjáš

Mi - Micheáš

Neh - Nehemjáš

Nu - Numeri

1Kr - První Královská

1Mak - První Makabejská

1Pa - První Paralipomenon

1S - První Samuelova

Př - Přísloví

Sd - Soudců

Ž - kniha Žalmů

b) Nový zákon

Mt - Matouš

1Tm - První list Timoteovi

c) Deuterokanonistické knihy

Bar. – Baruch

MIŠNICKÉ ZKRATKY:

PA – Pirkej avot

Sanh. – Sanhedrin

TALMUDICKÉ ZKRATKY:

BB – Bava batra

B^{er}. – B^{er}rachot

bT – babylonský Talmud

pT – palestinský Talmud

Sanh. – Sanhedrin

ZKRATKY MIDRAŠICKÉ LITERATURY:

Gn. raba – Genesis raba

OSTATNÍ ZKRATKY:

ABGB – Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten Deutschen
Erbländer der Österreichischen Monarchie

aj. – a jiné

apod. – a podobně

atd. – a tak dále

Aufl. – Auflage

cit. – citováno

č. – číslo

č. j. – číslo jednotné

č. mn. – číslo množné

ČEP – Český ekumenický překlad

ČSR – Československá republika

ed. – editor

éd. – édition

edit. – edition

Heb. – Hebrew

hebr. – hebrejsky

ibid. – ibidem

inv. – inventární

Ms. – manuskript

n. - následující (verše)
např. - například
něm. - německy
no. - number
o. l. - občanského letopočtu
os. - osoba
p. o. l. - před občanským letopočtem
par. - parafrázováno
přel. - přeložil
r. - rok
ř. - řádek
s. - stránka
srov. - srovnej
stol. - století
TGM - Tomáš Garrigue Masaryk
tj. - to jest
transl. - translated
tzv. - tak zvaný
UK - The United Kingdom
USA - The United States of America
v. - verš
vol. - volume
vyd. - vydání
ŽM - Židovské muzeum (v Praze)

PŘEDMLUVA

Teologie je jedinečným multidisciplinárním oborem, ve kterém se pojí otázka neuchopitelné veličiny v podobě víry a jejího projevu v lidském životě. Jedinečnost teologie umožňuje nejen bádát na poli náboženské víry, o jejích formách, projevech, základech a významech, ale podstatným prvkem jejího bádání je člověk jako příjemce, vykonavatel a šířitel určitého náboženského přesvědčení. Teologii nelze označit jediným slovem jako filozofii či religionistiku, sociologii nebo historii, nýbrž je nutné ji chápat v celém kontextu dějinných vztahů člověka a Boha či božstva a mezi lidmi navzájem.

Specifickou otázkou představuje v každém náboženském systému chápání vztahu Nejvyšší božské autority k autoritám pozemským, které „řídí lid na zemi“, a míry jejich podřízenosti autoritě transcendentální. Judaismus není v tomto ohledu žádnou výjimkou. A proto jakákoliv náboženská výpověď o pozemském panovníkovi a jeho přijetí náboženskou komunitou vyvolává beze sporu otázky míry podřízenosti věřícího lidu k oběma „autoritám“. Zvláštní oblast představují v této souvislosti veřejné bohoslužebné úkony, které se nějakým způsobem k pozemskému panovníkovi vztahují.

Kniha Židovská modlitba za stát a jeho představitele. Její vnímání v historickém a náboženském kontextu si klade za cíl pojednat a vystihnout možná jistou paradoxnost, které můžeme být svědky v rámci židovské bohoslužby. Vedle stovek textů velebících, žehnajících a děkujících jedinému skutečnému vládci – Hospodinu – a prosících za obnovení Davidova království a příchod Mesiáše se zde objevují prosby za ochranu, záchranu, dlouhý život, vítězství a panování „cizího“ vládce.

V mnoha náboženských systémech má modlitba za vládu po staletích či tisíciletích v bohoslužbách a rituálech své stálé místo. Věřící po celém světě cítili a cítí potřebu prosit Boha, božstvo či božstva o ochranu svého vládce, za dobrou a spravedlivou vládu a za vládcovo vítězství nad nepřáteli. Judaismus není v tomto ohledu výjimkou. Výjimečná je však historie tohoto náboženství, jež staví otázku kultických úkonů za cizího panovníka, vyjádřených například formou modlitby za vládu, do trochu jiného světla. Židé byli po staletí nuceni žít pod nadvládou cizích vládců většinou jiného náboženského vyznání, kteří mnohdy působili vůči židovské komunitě diskriminačně, represivně a v některých případech až genocidně. Odpověď, proč tomu tak bylo, není jednoznačná a zahrnuje v sobě mnoho dalších faktorů.

Téma židovské modlitby za stát a jeho představitele a její vnímání v historickém a náboženském kontextu jsem si zvolila před více než deseti lety. Vychází z mého zájmu zabývajícího se propojením politických a společenských událostí a jejich vlivů na náboženské projevy vyjadřované formou bohoslužby, konkrétně židovské liturgie. Věřím, že tato monografie poslouží českému čtenáři k porozumění jednomu z nejpozoruhodnějších textů židovské liturgie, kterým modlitba za vládu beze sporu je.

V Praze dne 1. 7. 2024
doc. ThDr. Pavla Damohorská, Th.D.

ÚVOD

Liturgická percepce jakékoliv vlády v bohoslužbě vyjádřená prostřednictvím různých typů kultických úkonů kterékoliv náboženské skupiny v sobě zahrnuje několik okruhů témat a vztahů. Jedná se například o vztah vládnoucí vrstvy zastoupené králem, císařem, sultánem či demokraticky zvolenými představiteli a členy náboženských uskupení a naopak. Tento typ vztahu zahrnuje celé spektrum dalších oblastí: náboženskou a transcendentální, postavu panovníka ve vztahu k Panovníkovi nejvyššímu – Bohu či božstvu, vztah lidí k pozemskému a k transcendentálnímu panovníkovi, resp. veličině, otázku míry poslušnosti oběma panovníkům ze strany lidského společenství a vztah mezi panovníkem a Bohem či jinou transcendentální veličinou navzájem. V případě skupiny obyvatelstva, jež imigrovala do jiné země, pak do hry často vstupuje ještě panovník či představitel státu z původní domovské země. V těchto vztazích se nachází náboženská společnost, jež má ve své nauce doktrínu o nejvyšším vládci všeho, ale na druhou stranu je postavena před realitu reflexe pozemského vládce. Ten pak zasahuje do života náboženské společnosti a může výrazným způsobem ovlivnit její další směřování. Stejně tak může náboženská společnost ovlivnit pojetí vládce, jeho činnost i směřování, byť míra těchto vzájemných vlivů je v dějinách proměnlivou veličinou.

Judaismus vstupuje do této diskuse z pozice náboženství, které v nespočtu náboženských a právních textů zdůrazňuje víru v jediného a jedinečného vládce celého světa – Boha, Krále všech králů. On Bůh je vládcem všech světů, je svatý, požehnaný, mocný, koná zázraky, ale také soudí, je hrozivý a trestá nepřátele, vede svůj vyvolený lid. Lze se tedy v této souvislosti tázat, jak je možné, že i toto náboženské uskupení si po čase volí „krále, jako mají ostatní národy“, aby izraelskou pospolitost soudil a vedl ji do války.

Přesto, že vznik království či ustavení krále nejsou součástí Dekalogu, řadí se doba izraelských králů (především Davida a Šalomouna) mezi nejzářivější a nejslavnější období izraelských a židovských dějin. Na poslušnosti či naopak neposlušnosti izraelských králů často závisí osud celého národa; ustavuje se vztah ke králům obecně a formuje se tzv. královská teologie. Nicméně toto slavné období netrvá příliš dlouho. Králové a celý národ zhřešili, a proto byli Hospodinem potrestáni odchodem do galutu (vyhnanství). Tato skutečnost představuje jeden z nejvýznamnějších historických i nábožen-

ských milníků v rámci judaismu vůbec. Právě v tzv. babylonském vyhnanství, datovaném do 6. stol. p. o. l., se formuje vztah k nežidovskému panovníkovi na cizím území. Posléze je izraelské pospolitosti umožněn návrat do země otců, nicméně již ovládané cizí mocností. Jsme tak svědky trojice základních nábožensko-politických vztahů, jež se ve starověkém Izraeli vyvíjejí: Izrael – Bůh, Izrael – židovský král, Izrael – nežidovský panovník. Přičemž u poslední jmenovaného vztahu lze ještě hovořit o vztahu Izrael – nežidovský panovník v židovské zemi a Izrael – nežidovský panovník v zemi cizí. Všechny tyto souvislosti jsou s větší či menší intenzitou řešeny v rámci diskusí a komentářů židovských učenců.

Významným historickým mezníkem judaismu s dalekosáhlými důsledky je potlačení židovského povstání proti římské nadvládě, zničení II. jeruzalémského Chrámu r. 70 o. l. a začátek odchodu židovských souvěrců do tzv. diaspory. V rámci diasporních zemí se příslušníci judaismu stávají členy po staletí marginalizované menšiny, závislé na libovůli vládců jiného náboženského vyznání. Byť na straně jedné proklamují židovské spisy včetně liturgických textů slávu historie izraelských králů – zvláště pak Davida a Šalomouna – podřídila se židovská komunita vůli cizích panovníků a později politiků jiného náboženského vyznání, pokud nezasahovali výrazným způsobem do jejich náboženských ustanovení a předpisů. Tato skutečnost je nejen reflektována v náboženském učení, ale projevuje se také v bohoslužebném rituálu. Na jedné straně jsou zde texty prosící za návrat do země zaslíbené a za příchod Mesiáše, neboť pobyt v galutu je považován za dočasný, ukončitelný pouze Hospodinem, na straně druhé máme o nejsvětějších dnech židovského kalendáře šabatu a Jom kipur dochovány modlitební texty prosící za požehnání, ochranu, vyvýšení a dlouhou vládu nežidovského panovníka.

Synagogální liturgie, jež se po zničení II. jeruzalémského Chrámu stává centrem židovského náboženského rituálního života, zakomponovala do svých bohoslužeb přímluvy, modlitby a kázání za nežidovské vládcy. Předkládaná práce se zaměřuje na liturgickou reflexi vztahu židovských komunit k nežidovskému panovníkovi, vyjádřenou prostřednictvím modlitby za jeho vládu, která je zároveň nejexplicitnějším vyjádřením tohoto vztahu. Přihlíží ale také k dalším textům za panovníky, jakými jsou například eulogie či oslavná kázání. Základními otázkami, na které hledá předkládaná monografie odpověď, jsou, z čeho se tato praxe přímluv za cizí vládcy vyvinula, jaký je náboženský a historický kontext těchto přímluv a jaké bylo skutečné poslání liturgických textů recitovaných za cizí panovníky.

Tato kniha sleduje především dva základní cíle. Tím prvním je náboženský a historický kontext, který je shledáván zásadním pro pochopení vzniku určitého typu bohoslužebného rituálu za cizího panovníka. Tento kontext se vyvíjel několik tisíc let a v průběhu tohoto období máme dochovány nejrozličnější indicie směřující k ukotvení rituálu, resp. modlitby za panovníka

v bohoslužebném prostoru. Tyto indicie jsou v této části rozebírány jak stran historického vývoje, tak i stran svojí pozdější percepcce židovskou komunitou.

Druhým cílem je pochopení poselství modlitebních textů za cizího (někdy dokonce nepřátelského) panovníka, které se v průběhu tohoto tisíce let trvajícího vývoje vyvinuly, rozšířily, byly modifikovány a překládány. Podotázkou tohoto cíle bude potvrdit, či naopak vyvrátit teorie hovořící o podvrzatném smyslu textů recitovaných za nežidovské vládcce.

Z důvodu stanovení dvou základních cílů je kniha rozdělena na dvě části. První část s názvem „Náboženský a historický kontext“ se soustředí na historický a náboženský vývoj utváření vztahu k vlastnímu a cizímu panovníkovi v náboženském kontextu. Vychází z postoje izraelské pospolitosti a později židovské komunity k instituci krále jako takové, k vlastním vládcům, kteří, na rozdíl od jiných náboženství, nebyli považováni za panovníky bohy, byť stáli ve specifickém vztahu k Bohu. Náboženský kontext vztahu k pozemskému panovníkovi – vlastnímu či cizímu – je považován za jeden z klíčových prvků diskuse k liturgické reflexi cizí vlády. Této otázce se věnují úvodní kapitoly první části.

Vlivem historických událostí či z náboženského hlediska formou trestu za neuposlechnutí Hospodinových příkazů dochází k rozpadu utvořeného království a k následnému podrobení okolními mocnostmi. Odchod do tzv. babylonského exilu po dobytí Judského království babylonským panovníkem Nebúkadnesarem představuje důležitý mezník ve vztahu k nežidovským vládcům v cizí zemi a je o něm pojednáno v rámci první části v kapitole 1.2 „Babylonský exil“. Formování tohoto vztahu má vzhledem k následnému dějinnému vývoji po roce 70 o. l. podstatný vliv na pojetí vztahu židovské komunity k cizímu vládcovi v cizí zemi.

Po návratu z tohoto exilu zpět do země zaslíbené se naopak formuje vztah ke střídajícím se cizím vládnoucím dynastiím v zemi vlastní, a to s určitým intermezem v podobě vlády Makabejských. O uvedeném období pojednávají kapitoly 1.3 a 1.5, jež v této souvislosti věnují rovněž pozornost důležitým pramenným materiálům dokládajícím určitou formu rituálů pořádaných za cizího panovníka.

Po roce 70 o. l. dochází k další etapě v židovských dějinách, která s sebou nese nutnost definování vztahu k cizímu panovníkovi v cizí zemi, a to do té doby, dokud Hospodin sám toto vyhnanství v cizině neukončí. Vývoj a náboženský kontext vztahu k panovníkovi jsou studovány na základě biblických textů a komentářů k nim, dokládajících percepci těchto událostí předními židovskými učenci, jako Šelomo Jicchaki, Moše ben Maimon, Abraham ibn Ezra, Moše ben Nachman, David Kimchi, Jicchak Abravan'el a řada dalších, pokud se k dané problematice vyjadřovali, a to v kapitole 1.6. Historický vývoj je pak studován na základě uvedené odborné literatury a tam, kde je to možné, dán do souvislosti s židovskou náboženskou percepcí tohoto vývoje. Náboženský

kontext se nicméně vyvíjí na pozadí historických souvislostí. Historické realie jsou podstatné pro utváření vztahu komunita – pozemský panovník a jsou zmíněny na základě uvedené odborné literatury. Jedná se především o období římské nadvlády a středověké období evropských zemí, kdy bylo postavení židů označováno jako *servi camerae*.

Druhá část knihy s názvem „Liturgické texty“ je věnována vývoji, překladu a analýze liturgických textů samotných. V rámci práce bylo prostudováno několik set modlitebních textů od 2. stol. p. o. l. až do současnosti. Jedná se o texty pocházející z Izraele, Egypta, Německa, Rakouska, českých zemí, Polska, Maďarska, Velké Británie a USA. Vzhledem k dostupnosti materiálů se práce zaměřuje především na český, německý a rakouský region. Jedná se o texty věnované králům, císařům, královnám, císařovněm, prezidentům, představitelům zákonodárné moci, představitelům států jiného náboženského vyznání, nebo dokonce politikům hlásícím se zcela otevřeně k ateismu. Studované texty pocházejí z kantorských knih, *sidurů* a *machzorů*, některé z nich byly psány na plakátech umístovaných do synagog, objevovaly se v novinových zprávách, či dokonce jako samostatná vydání knih. Studovány byly nejen požehnání a modlitby za představitele státu, nýbrž také kázání a eulogie za ně. Studium uvedených textů spočívající především v jejich analýze, syntéze získaných poznatků, komparaci v historickém kontextu je základním badatelským prostředkem k jejich pochopení jako významného liturgického prvku vyjadřujícího veřejným způsobem vztah k cizímu panovníkovi.

Monografie vychází především z pramenného materiálu v podobě biblických textů, komentářů, liturgických textů a vědeckých odborných publikací. Vzhledem k její povaze byla zvolena metoda lingvistická, metoda komparace, metoda analýzy a syntézy, metoda logického výkladu a hypotézy. Jde však mnohdy o souběh či kombinaci těchto metod, a to vzhledem k povaze tématu a rozsáhlosti kontextu s ním spojeného.

Téma odrazu politického vývoje v modlitbě za vládu (potažmo v dalších liturgických textech) jsem si vybrala před více než deseti lety. Za tuto dobu se mnohé změnilo, a to zvláště v oblasti digitalizace materiálů, které v době začátku výzkumu přístupné nebyly. Práce proto vychází nejen z vlastního studia textů modliteb a kázání ze střeoevropských a izraelských knihoven, nýbrž také z textů dostupných prostřednictvím elektronických médií. Předkládaná monografie je upravenou habilitační prací obhájenou na Univerzitě Karlově a vychází z několikaletého studia výše uvedených liturgických textů s politickou tematikou. V knize je oproti původní habilitační práci upraven způsob transliterace hebrejských termínů latinskými písmeny dle požadavků Nakladatelství Karolinum. Monografie navazuje v některých svých částech na výzkum publikovaný v roce 2011 v monografii *The Jewish Prayer for the Welfare of the Country* a rozvíjí, doplňuje a upravuje dále získané poznatky. Monografie byla upravena dle podnětů a požadavků oponentů habilitační